

ման արեւելից խառնուրդ երկրին նորա ամբողջ տարածութեամբ: Տիրիսի ահուելից մինչեւ Եփրատի ահուելը նուաճեց իմ ձեռքը: Հանձն թիգ մինչեւ Սուսի խնի, Սուսի խնի մինչեւ Մեկի գ¹, Մեկի գից մինչեւ Գայանի, Գայանից մինչեւ Արգաշէն, Արգաշէնից մինչեւ Գիւլգանից մինչեւ խոստովի, Նամրի երկիրը, մինչեւ Գալգի ծովը², որ Մառաստան³ կը կոչուի, չը հեղեղի բլրի նման յաղթեցի⁴:

Սաղմանասարի արշաւանքներով սկսաւ այն անընդհատ մահուան եւ կեանքի կտիւղ Պարսպաւի եւ Ասորեստանի մէջ, որ մի կէն դար յետոյ վերջացաւ Ռուսա Ա-ի խորիստ իշխանութեան խորապմամբ: Արամի արիւնքաւ ընդդիմադրելով Սաղմանասարին պարզ ապացոյց է, որ Թ. դարի սկզբին վանայ ծովը հիւսիսային ափերին գոյութիւն ունէր մի տերութիւն, որ սկսել էր Նարիի ցեղերը ձուլել իւր իշխանութեան տակ, սպառնալով կորզել Ասորեստանից նորա հիւսիսային գաւառները: Անկասկած մի ազգ, որ կանգնած էր քաղաքական աճման այս աստիճանի վերայ, պէտք է ունենար կուրտութեան զարգացման որոշ անցեալ, որի պատճառով մեծ էր երբեք սկսել կը թագունին խորհրդաւոր միտութեան մէջ: Բնիկ էր այս ազգը թէ առաք երկրից դաղթած՝ մեր աղբիւրները լուսւմ են այս խնդրի մասին: Մեզ հասել է բարեբախդ տալար նորա արաքին տեսիլ՝ մարմնի կազմութեան, երեսի գծագրութեան, զգեստի եւ զինավառութեան շատ թէ քիչ հարազատ նկարագրութիւնն ասորեստանեան գեղարուեստի մէջ, որ կը զարդարէ Բալլավատի արքունեաց զրանց երկաթեայ ձողերը՝ ի յիշատակ հեռաւոր սերնդների:

(Հարսանիքի):

Բ. ՅԱՆԱՅԵԱՆ

ՍԱՅՆԱՐԱՍԱՐԱՆ

Թէոդիկ. — Ամենուն տարեցոյցը, զբօսալի ու պիտանի:
1908 Բ. տարի: Կ. Պ. 1908, 8 էջ 371:

Մեր ազգին մէջ ժողովրդական տարեցոյցներու պէտքն վաղուց արգէն զգալի էր: Այս

1 Մարտի (== Մեկի) յիշել Սուսի եւ Գայանի գաւառների մէջ սկսել է. նման աշխարհագրական սխալներ ստեղծելն ասորեստանեան արձանագրութիւններու մէջ:

2 Պարսից ծովը:

3 Պարսից:

4 Die Inschriften auf den beiden Stierkolossen Salmanaşars II., Leipzig d. Inscriptions des 12-13. 46 f.

անհրաժեշտ պէտքն մասամբ դարմանեցաւ վերջին տարիներս լոյս տեսած ազգային օրագրոյցներու կամ տարեցոյցներու շնորհիւ, հետեւելով գլխավորապէս եւրոպական նման գործաքնութեան եւ յարմար՝ ժամանակին ներկայ պահանջմանց եւ օգույն, յատկապէս ժողովրդեան մտաւոր զարգացման գլխավոր կէտն նպատակ ունենալով: Այս կարգէն է մեծանուն թեոդիկի գրչէն ելած՝ «Ամենուն տարեցոյցը», որ թէպէտ տարիներու գեղեցիկ շարք մը չէ բաղադրած տալիս, վաւեր, վասն զի լոկ երկրորդ տարին է զոր թեւակոխած է, սակայն շատ մը տարիներ է Վերջ տեսած նման օրացոյցները կը գերազանցէ: Թեոդիկի անունն իսկ բաւական էր տարեցոյցիս արժանիքն գնահատելու համար: Հրատարակիչը զարձակ մեզի անկերեւ ջրջ կու տայ, որ գիտեմտեանագիտները ու արուեստագիտներ իւր շուրջն համախմբել, Վերկայ հասոցաւ 371 էջէ բաղկացած ստուար գործ մըն է «Նախորդին կրկին ծաւալով», պէսպիսութեամբ ներկոց, զուարճալի ու պիտանի գիտելիքներով, մարտի թուղթի վրայ եւ շքեղ տպագրութեամբ, որուն մեծ հոգ Ե. խնամք տարած է յարգել հրատարակիչը: Տարեցոյցին Բ. տարւոյն հանդիսական կողմէն ձեռնուած «Գնահատական տողերը» զոր հղիւնակը Բ. տարւոյն սկիզբը գրած է, արգէն առհասարակ զարգացման մըն են, թէ ինչպիսի սիրալիք եւ ջրբոժ ընդունելութեան արժանացած է:

Իրական ընդունել է յարգել հրատարակիչը՝ «Ամենուն տարեցոյցը» տիտղոսը վասն զի գիրքդ ոչ միայն հարապարկ ժողովրդեան ձեռագր զարգացման կը ծաղայէ, այլ նաեւ քաղաքագրութեան սխալների մաքրկան ալ մեծապէս կրնայ նպաստել: Առաջիկայ Բ. տարին օժտուած է զանազան առարկաներով, զորոնք չունեն նախորդը: Այս հատորին մէջ այլ էա այլ ազգաց թուականները գրուած են, այնպէս որ ընթերցող մէկ հայեցածածով կը տեսնէ իւրաքանչիւր ազգի թուականը, ասոնքը եւ նշանաւոր օրերը. ամէն էջին գիմացը անպիք էլ մը պահպանուած է իւրիւր յարաբար օրւան կարեւոր յիշատակները նշանակելու համար: Մէջ ընդ մէջ գետեղուած են զանազան գիտական, եկեղեցական, երաժշտական, բնագիտական, աշխարհագրական, թուաբանական եւն եւն տեղեկութիւններ այլ եւ այլ հեղինակներէ, զբօսալի հանելուկներ. տարեցոյցիս մեծագոյն մասին մէջ, իւրաքանչիւր էջին, հարաբար գրուած են ժողովրդական պատմութիւն, թէեւ, ասորի կրթութիւնը կը կրկնուին: Ասե՛ն զգաւ Թեոդիկի ջանագիրն է իւրեւրդ պէտք

պիսութեան համար նշանաւոր հեղինակներու բանաստեղծութիւններով, ոտանաւոր եւ արձակ, գեղեցիկ ու իմաստալից ասացածքներով ճոխացնել բովանդակ գործքը: Աւելորդ է հոս տարեցոյցի աշխատակիցներուն անունները եւ անոնց գրութիւնները մի առ մի յառաջ բերել: Բանասիրական ծանօթութիւններն ալ ուշագրաւ են: Արդի հայերէնի վրայ «Աշխարհաբարը ԹԹ. դարէն առաջ», վերնագրով, գեղեցիկ, ամբողջ եւ գիրաբանական ռոմով գրուած յօդուած մը գրաւած է տարեցոյցիս 51—63^ր էջերը հրապարակագիր Հրանտ Ասատուրի գրածն է. մտադիր ընթերցողը կը գտնէ հոն իր մայրենի լեզուին համառօտ պատմութիւնը, միջնագարեան կամ ռամկօրէն հայրենի զարգացման աստիճանները: Տարեցոյցիս մէջ Հրատարակիչը մերթ ընդ մերթ քանի մը հայերէն բառերու ստուգաբանական մեկնութիւնը դրած է երբեմն «բառգիրքէս», ստորագրութեամբ. ասոնք են՝ հայերէն խթում [խթեմ] եւ նաւակապիք (էջ 15), պղինձ (էջ 36), եւ մահաբեռ (էջ 199) բառերը. ի վերջոյ «վարդապետ», բառին մասին յայտնուած կարծիքները (էջ 153): Թէ որչափ գոհացուցիչ են տրուած մեկնութիւնները՝ մեր մասնախառնականին սահմանէն դուրս է այս կէտը քննելը: Տարեցոյցիս գլխաւոր մէկ առաւելութիւնը կազմող յատկութիւնն ալ պատկերազարդ ըլլալն է, առաւելութիւն մը, որ անհրաժեշտ հարկաւոր է գրքին ընդունելութեանը համար: Բազմաթիւ նշանաւոր անձինքներու լրսատիպ պատկերներովը զարդարուած են տարեցոյցիս զանազան էջերը, կարի համառօտ տեղեկութեամբ իւրաքանչիւրին վրայ, ոմանց գրութիւններէն ալ հատուածներ յառաջ կը բերուին երբեմն: Ամենէն սկիզբը գրուած է Օրմանեան Ս. Պատրիարքը, իր գրաստանին առջեւ բազմած, որուն կը յաջորդեն հետզհետէ Մամիկեան Եպ. Մարկոսեան, Հ. եւ Զ. Ասատուր, Է. Գաբրիէլ Կ. Վ. Մէնէ-վիշեան, Դր. Վահրամ Թորգոմեան, Յովհ. Շամոտանեան, Գրիգոր Շամոտանեան ընդարձակ կենսագրականով, Դր. Սամաէլ խան՝ իջեայր տարեցոյցիս հեղինակին, Դր. Միհրան Զարդաբեան եւն, վերջապէս չենք կրնար առանց յիշելու անցնել 1907ի հանգուցեալներու մահացուցակը ժամանակագրական կարգաւ, ուր հեղինակը իւրաքանչիւրին համառօտ կենսագրական մը եւս կցած է:

Ահա տարեցոյցիս համառօտ ստուերակ, գիծը, զոր ներակայացընենէս վերը՝ հետեւեալ գիտութիւնը ընել կը բաղձանք: Բնական է որ

գիրք մը որչափ նորութիւններով եւ պէսպիսութիւններով զարդարուած է, այնչափ աւելի դժուարին է անոր գործածութիւնն, երբ յօրինուածական կարգով կատարելագործուած չէ: Անել յարիւրիւթիւ մըն է, իմողութեամբ առն տեւսակ նորութիւններով, ուր ընթերցողը կը խաբիւրի բանը մը փնտռած ատեն եւ կը ստիպուի տարեցոյցը ծայրէ ծայր թերթել: Չենք գիտեր, ինչո՞ւ ներկայ հատորս զրկուած է նիթերու ցանկէ, մինչդեռ Ա. տարին ունէր այս առաւելութիւնն: Ասկէ զատ գրքին տարեցուցական բաժինը ցիր ու ցան զետեղուած է, ընդհատուած պէսպէսն ինքերով: Այս ալ կարծենք դժուարութիւն կը պատճառէ տարեցոյցիս գործածութեանը: Չենք կարծեր թէ հեղինակը իբրեւ նորութիւն ընտրած ըլլայ այս մեթոդը: Կը յուսանք թէ այս թերթն ալ կը դարմանուի յաջորդ տպագրութեանց մէջ: Կը խոստովանիք որ պատկանին յաջող եւ օգտակար գտանք Թեոգիկի աշխատութիւնը եւ իրաւէ՞ «տարեցոյցներու տարեցոյցը» կրնանք անտանել: Մենք ապահով ենք, որ Հրատարակիչը իւր նպատակին կը հասնի եւ ընթերցողին օգտակար ծառայութիւն կը մատուցանէ տարեցոյցիս ընթերցումը: Զերմ կը յանձնարարենք ամենուն «Ամենուն տարեցոյցը» եւ արտայայտել մաղթենք հեղինակին յաջողութիւն իւր օգտակար ձեռնարկին մէջ:

Ն. Պ. Փ.

ԲՈՎԱՆ ԴԱՎԱՆԻԹԻՆ

ԻՐԱՆԱՐԱՆՈՎԱՆ — Սահմանք եւ կանոնք. 161:

ՄԱՏԵՆԱՐԱՆՈՎԱՆ — Կիւրդին կաթողիկոս վրաց. 166:

— Միսթիար Գօշի Դատաստանագիրքը եւ Հայոց հին քաղաքացիական իրաւունքը. 172:

ԿԵՆՍԱՐԱՆՈՎԱՆ — Սարգիս Պրեմի. Սարաֆեան եւ իւր ժամանակը 1720—1775. 176:

ԼԵԶՈՒՆԱՐԱՆՈՎԱՆ — Անգլոս զաւառաբարբառը. 181:
— Ստուգաբանական ցետագոտութիւնք. 186:

ՊԱՏՄԱՆԱՆ — Առաջին Ռեդարտացի եւ Սերմէ. 189:

ՄԱՏԵՆԱՐԱՆՈՎԱՆ — Թէոգիկ. Ամենուն տարեցոյցը, զբօսալի ու պիտանի. 191:

ՀՐԱՍԱՐԱՆԻԶ ԵՒ ՊԱՏՄԱՆԱՆՈՒՆԻ ԽՄԱՐԱԿԻՐ

Հ. ՌԱՓԱՅԷԼ Վ. ՊԱՐՈՆՅ

Վ.Ի.Ե.Ն.Ն. ՄԻԻԲԵՐԵՐԵՆ 8 ՊԱՐՈՆ